

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA İLMİN YOLCULUĞU

Editör

Yakup Koçyiğit & Aitmammat Kariev

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI - 64

E-ISBN: 978-605-9554-60-2

Karabük, Eylül 2021

Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT

Dr. Öğr. Üyesi Aiiitmamat KARIEV

Karabük Üniversitesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Refik Polat (Rektör)

Karabük Üniversitesi Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Ufuk Karadavut

İslami İlimler Fakültesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Murat Şimşek (Dekan)

İslami İlimler Fakültesi Yayın Komisyonu

Doç. Dr. Tuğrul Tezcan

Doç. Dr. Abdülcebbar Kavak

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gözel

Fakülte 09.09.2021 tarih ve 59048 sayılı Komisyon Kararı

Mizanpaj

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

Kapak Tasarım

Öğr. Gör. Abdürrahim Topal

Her hakkı saklıdır. Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

Eserde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İrtibat | Contact

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, 78050, Karabük

Karabük Univ. Fac. of Islamic Studies, 78050, Karabük/Turkey

www.karabuk.edu.tr

Tel: (90 370) 418 67 00 Fax: (90 370) 418 93 17

MÂTURÎDÎ'YE NİSBET EDİLEN "FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHÎ" İSİMLİ RİSALEYE DAİR

Tuğrul TEZCAN*

GİRİŞ

FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHÎ ismi daha fazla kullanılan, ulaşılabilen sayı itibariyle 24 adet nüshaya baliğ olan, içerisinde vakıf ve ibtiâ konularından özellikle vakfû'l-kabih ve ibtidâü'l-kabih kısmını muhtevi olan ve değişik ilim mahfillerinde araştırma konusu edilen bu risalenin müellifi olarak takdim edilen Maturîdî'ye nisbetinin aidiyetini sorgulayan bu çalışmayı edindiğimiz nüshalardan hareketle nüsha özellikleri ve muhtevası üzerine yapmaya çalıştık. Bu konu daha iki sene öncesinden planladığımız bir mevzu idi, bu sebeple üzerine bir makale bir de yüksek lisans çalışması yapıldığını görmek isteğimi bir nebze törpülese de yapılan çalışmada ulaşılan sonuçların özellikle aidiyet konusunda benim söyleyeceğim şeyleri tam anlamıyla karşılamadığını söyleyebilmek de beni bir nebze heyecanlandırdı. Nesrişah Saylan'ın, "Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân Adlı Eserinde Kıraatlara Yaklaşımının İncelenmesi" şeklindeki Y.Lisans çalışması bu konuda söylenmiş sözleri tasnif etmiştir. Fakat Nüshalar hakkında verilen bilgiler mahtutatın içine girilmediği hissini uyandırmaktadır. Örneğin incelediğim diyanet nüshaları hakkında verdiği bilgilerin varak numaraları bile kontrol edilmeden kayıtlarda nasılsa öyle aktarılmıştır. Halbuki bu kayıtlarda ciddi hatalar mevcuttur. Risale isminin tayininden varak numaralarına kadar birçok husus tekrar ele alınmaya muhtaçtır. Yine Saylan'ın dikkat çektiği Taşkent Nüshaları üzerine çalışma yapan Yunusoviç'in çalışması önemli bir çalışmadır. Gerek Yunusoviç'in değerlendirmesinden hareketle gerekse de diyanet nüshaları üzerinden keşfettiğimiz ve daha önce dile getirilmemiş hakikatler üzerinden bir neticeye varmak amacıyla bu çalışma kaleme alınmıştır.

FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHÎ İsimli Risalenin Muhtevası

İmam Ebû Mansur El-Maturîdî (ö.333)'nin olduğu söylenen, kasten durulduğunda inkara, sehven durulduğunda ise namazın bozulmasına sebep olacak olan vakıf ve ibtida konusunu inceleyen (bizim incelediğimiz risalelerde¹ tespit ettiğimiz kadarıyla 45 tane olan bu yerler) risalenin başında 52 yer olarak ifade edilmiştir. Bu yerler hakkında "bir kimse bir topluluğa imam olsa ve bu mevzuları bilmese imametini icma ile caiz değildir, denmiş ve söz konusu durumlar şöyle ifade edilmiştir:

1. Fatıha suresi: **صِرَاطَ الَّذِينَ** ile dursa **أَنْعَمْتَ** ile başlasa (kasten) kafir olur, sehven (namazı bozulur)

* Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, (tutez73@gmail.com)

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr.002606-XIX, vr.84b; nr. 004589-II,vr.258b-a; nr.005911-III,vr.76a-79b

Tuğrul TEZCAN

2. Bakara suresi (112): *وَائْتَبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَنَ* ile dursa ve *وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ* ile başlasa kafir olur.
3. Bakara (116): *وَقَالُوا* ifadesinde durulursa ve *أَتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا* ifadesiyle başlanırsa inkara düşer.²
4. Al-i İmran (66) *مَا تَعْلَمُونَ مَا اللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ* ile ibtida ederse;³
5. Al-i İmran 3/181: *لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا* ile vakıf yapıp *إِنَّ اللَّهَ فَتِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ* ile başlanırsa;
6. Al-i İmran 3/191: *رَبَّنَا مَا* ile vakıf yapıp, *هَذَا بَاطِلٌ* ile başlanırsa küfre düşer.
7. Nisa 4/171: *سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ* ile vakfedip, *لَهُ وَلَدٌ* ile başlanırsa küfre düşer.
8. Maide 5/18: *وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ* ile vakıf yapıp *نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ* ile de ibtida edilirse;
9. Maide 5/64: *وَقَالَتِ الْيَهُودُ* ile vakfedilip, *يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ* ifadesiyle de ibtida edilirse,
10. Maide 5/116: *عَأْتِ قَلْتِ لِلنَّاسِ* ile vakfedilip *وَأَمِي إِلَهَيْنِ* ile ibtida edilirse, küfre düşer.
11. En'am 6/101: *بَدِيعِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* ile vakfedilip, *أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ* ile ibtida edilirse,
12. En'am 6/151: *أَلَا* ile vakfedip *قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ* ile de ibtida edilirse,
13. En'am 6/50: *قُلْ لَا* ile vakfedilip, *عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ* ile ibtida edilirse⁴, küfre düşer.
14. Tevbe 9/30: *وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ* ile vakfedilip, *ابْنِ الْمَسِيحِ* ile ibtida edilirse,
15. Tevbe 9/90: *وَقَعْدَ الَّذِينَ* ile vakfedilip, *كَذَّبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ* ile ibtida edilirse küfre düşer.
16. Yunus 10/62 : *أَلَا* ile vakfedip, *إِنْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ لَا* ile ibtida ederse,
17. Yusuf 12/ 8: *إِنْ أَرْبَابَنَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ* ile vakfedip, *أَقْتُلُوا يُوسُفَ* ile ibtida edilirse, namaz ifsad olur.

² Bakara 116.ayet ile ilgili vakfın, İmam Mâtürîdî tarafından kesin bir tavırla inkarı gerektirdiğinin ifade edilmesi, başkalarının görüşü olduğunu gösteren "kâlû" ifadesinin çıkarılmasıyla oluşan olumlu bir cümlelerin (Allah çocuk edindi) O'na izafe edilemeyeceği gerçeğiyledir. Bkz. Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Tevlâtü ehli's-Sünne*, c.2: 559, Tahk. Mecdî Baslûm, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2005

³ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Hazihî Risâletü Ebû Mansur Maturîdî fi mâ lâ Yecûzu'l-Vakfu ve fi mâ Lev Teammede el-Vakfe aleyhi Kefera*, nr. 005911-III, 76a.

⁴ el-Mâtürîdî, *Hazihî Risâletü Ebû Mansur Maturîdî fi mâ lâ Yecûzu'l-Vakfu ve fi mâ Lev Teammede el-Vakfe aleyhi Kefera*, 77ba.

32. Sad 38/4: وَقَالَ الْكَافِرُونَ وَعَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ 'de vakfedip, هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ile ibtida ederse küfre düşer.¹⁰
33. Zümer 39/8: وَجَعَلَ اللَّهُ آتِدَادًا لِلْبَاطِلِ مَا كَانَ يَدْعُوا إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ ile vakfedip, عَنْ سَبِيلِهِ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹¹
34. Mumin 40/24: فَالَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ile vakfedip, سَاحِرٌ كَذَّابٌ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹² (Sure ismi yanlışlıkla Muminun diye ifade edilmiş, doğrusu mümin sur-esidir.)
35. Mu'min 40/36: يَا هَمَّانُ يَا هَمَّانُ ابْنُ لِي صِرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ile vakfedilip, وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَمَّانُ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹³
36. Fussilet 41/22: وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كَيْفَ تَكْفُرُونَ كُفْرُكُمْ فَاغْلُظْ ile vakfedilip, مَا تَعْمَلُونَ لِمَا تَعْمَلُونَ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹⁴
37. Tur 52/23: وَتَنَزَّلُ الْمَوَاقِرُ فِيهَا وَتَأْتِيهَا الْكُوفُورُ وَتَأْتِيهَا الْكُوفُورُ ile vakfedilip, وَلَا تَأْتِيهَا الْكُوفُورُ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹⁵
38. Vakıa 56/43-44: وَظَلَّ مِنْ يَحْمُومٍ وَظَلَّ مِنْ يَحْمُومٍ ile vakfedilip, وَلَا يَأْتِيهَا الْكُوفُورُ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹⁶
39. Haşr 59/16: كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كَذَّابُونَ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كَذَّابُونَ ile vakfedilip, كُفْرُكُمْ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹⁷
40. Cuma 62/10: مَنْ قَضَىٰ اللَّهُ وَادَّكَرَ اللَّهُ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ile vakfedilip, فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹⁸
41. Kalem 68/51: وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَكْفُرُونَ بِهِ وَإِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَكَاذِبُونَ كَثِيرًا أُولَٰئِكَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ الْيَوْمِ الَّذِي كَانُوا يُكْفَرُونَ ile vakfedilip, وَإِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَكَاذِبُونَ كَثِيرًا أُولَٰئِكَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ الْيَوْمِ الَّذِي كَانُوا يُكْفَرُونَ ile ibtida edilirse küfre düşülür.¹⁹
42. Naziat 79/34: فَالَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ile vakfedilip, أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَىٰ 'de vakfedilip, أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَىٰ ile ibtida edilirse küfre düşülür.²⁰
43. Duha 93/2-3: إِذَا سَأَلَكَ رَبُّكَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ وَمَا قَلَىٰ وَدَعَاكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ da vakfedilip, إِذَا سَأَلَكَ رَبُّكَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ وَمَا قَلَىٰ ile ibtida edilirse küfre düşülür.²¹

¹⁰ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 78a.

¹¹ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 78a.

¹² el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 78a.

¹³ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 78a.

¹⁴ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 78a.

¹⁵ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 78a.

¹⁶ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 79b.

¹⁷ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 79b.

¹⁸ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 79b.

¹⁹ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 79b.

²⁰ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 79b.

²¹ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*, 79b.

MÂTURÎDÎ'YE NİSBET EDİLEN "FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHİ" İSİMLİ RİSALEYE DAİR

44. Kafirun 109/1-4: *لَا تَقُولُوا إِنَّمَا أَهْمُنَا الْكُفْرُ وَالْكَافِرُونَ لَا* de vakfedilip *أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ* ile ibtida edilirse, yine *وَلَا تَقُولُوا إِنَّمَا أَهْمُنَا مَا تَعْبُدُونَ مَا تَعْبُدُونَ مَا تَعْبُدُونَ* ile vakfedilip *أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ* ile ibtida edilirse küfre düşülür.²²

45. İhlas 112/4: *وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ كُفْرًا أَحَدٌ* ile vakfedilip, *لَهُ كُفْرًا أَحَدٌ* ile ibtida edilirse kafir olur.²³

Yukarıda zikredilen hususların konularına göre dağılımı şöyledir:

1-15 Madde, nefiy/nehiy edatlarında vakfedilip, nefyedilen ya da nehyedilen den ibtida edilmesi ile ilgilidir. Bunlar 2,4,6,12,13,16,22,23,27,30,33,37,43,44,45 nolu maddelerde zikredilenlerdir.

2-18 Madde, sözü söyleyende vakfedilip sözün kendisiyle ibtida edilen durumu ifade etmektedir. Bunlar: 3,5,8,9,10,14,19,21,25,28,29,31,32,34,35,39,41,42 nolu maddelerde zikredilenlerdir. Bunlardan başka birkaç örnekle farklı vakıf ve ibtida durumları da yer almaktadır:

3-2 Madde, Sıla edatında vakfedilip, mevsul ile ibtida edilmesi. (1,15.maddeler)

4-1 Madde, istisna edatında vakfedilip, müstesna ile ibtida edilmesi. (26.madde)

5-1 Madde, emir ifadesinde durulup, emredilenle ibtida edilmesi. (40.madde)

6-1 Madde, atıf vavıyla bağlanmış cümlelerde atıf vavından önce vakfedilip, vavdan sonrasında ibtida edilmesi. (24. madde)

7-2 Madde, anlamca birbirini tamamlayan veya birbirinin nakızı olan cümlenin ilkinde vakfedilip ikincisinden ibtida edilmesi. (11,17. Maddeler)

8-1 Madde, soru edatında vakfedilip sorulanla ibtida edilmesi. (18.madde)

9-1 Madde, zan ifade eden cümlede vakfedip, kesinlik ifade edenle başlanması. (36.madde)

10-1 Madde, mübtada da vakfedip, haberle ibtida edilmesi durumuyla ilgilidir.

Yukarıda sayılan hususlar tecvid ilminin önemli bir parçası olan vakıf ve ibtida konusuna, münhasıran da vakf-ı kabih, ibtidâ-i kabih alanına dahildir. Nedir bu iki husus?

Vakıf ve ibtidâ genel anlamda Kur'an'ın nasıl öğrenileceğini öğreten büyük bir fen olarak görülür. Çünkü bu fen sayesinde ayetlerin anlamları ortaya çıkar ve ortaya çıkması muhtemel anlam hatalarından korunulmuş olur. Yine Fıkıh ilminin bu fenden istifade ile istinbatta bulunduğu da söylenebilir.²⁴ Vakıf ve ibtidâ konusunun kabih durumu yirmi küsur madde olarak tecvid ve kıraat kitaplarında yer almıştır. Risalede geçen hususlara ilaveten İzâhu'l-Vakıf ve'l- İbtidâ isimli eserden naklen şu durumlar da ifade edilebilir: Muzafın muzafun ileyhden, sıfat mevsufundan, ref edenle merfu, nâsib ile mensubu,

²² el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfu aleyhi*, 79b.

²³ el-Maturîdî, *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfu aleyhi*, 79b.

²⁴ Nihat Temel, *Kur'an Kıraatı'nda Vakf ve İbtidâ*, 3.baskı (İstanbul: İFAV, 2014), 52.

müekked tekidinden, mensuk, mensuk aleyhsiz, inne isminden, kâne isminden, mak-tu'minh kat' olmadan, müstesna istisnasız, istifham edatı sorulan şeyden, cahd mechu-ndundan, lâ en-nâhi meczûmundan ayrı olarak vakfedildiği vb.²⁵ durumumlardır. Ancak bu çalışmada teknik anlamda Vakıf ve İbtidâ konusuna girilmeyecektir. Daha ziyade risalenin aidiyeti meselesi üzerinde durulacaktır.

Risalenin İmam Mâturîdî'ye Aidiyeti meselesi

Bu çalışmanın amacını teşkil eden bu konunun aydınlatılmasına metnin muhtevasından hareketle başlayacak olursak şu hakikatlere parmak basmamız gerekecektir:

a- Maddeler halinde zikredilen vakıf ve ibtida yerlerinin hiçbirisine Mâturîdî'nin Tevilât-i Ehli's-Sünne isimli eserinde bir tecvid konusu olarak yer verilmemiştir. Hadd-i zatında çok az sayıda kullandığı vakıf (katı' da demektir) ve ibtida kavramları ise yine vakf-ı kabih, ibtidai kabih kapsamında ele alınmamaktadır. Örneğin Al-i İmran 118'i takib eden 119. Ayetten vakıf ve ibtida açısından şöyle bahsetmektedir: Ayetin evveli kafirler hakkındadır diyenler 119. Ayeti ibtida (yeni bir konu başı gibi ele alıp okurlar) veya öncesindeki ayetten ayırarak katı' ederek okurlar. Çünkü ayet onları münafık vasıflarıyla vasf etmiştir. Ve onların özelliklerini resmetmiştir. Bu durum ilkinde yoktur.²⁶

Diğer örnek de, Yasin Sûresinin 2 ve 5. ayetlerinin تنزيل العزيز الرحيم ve القرآن الحكيم okunuşu ile ilgilidir. Mâturîdî İbtida kelimesiyle yeni cümle başlangıcını, kat' ile ise önceki cümlelerin devamı, ancak iki cümle arasında durarak okuma olarak almıştır. Dolayısıyla "ref ile okuyanlar cümleyi (Kur'ânü'l-Hakîm) ibtida üzere, nasb üzere okuyanlar da (Tenzile'l-azizi'r-rahim) kat' üzere okuyanlardır.²⁷

Mâturîdî'nin ibtidâ kelimesini cümle başlangıcı olarak değerlendirdiği durum için En'am 6/50. Ayeti (قل لا أقول لكم عندي خزائن الله) diğer bir örnek olarak inceleyebiliriz.

Mâturîdî'nin ilgili ayet hakkında naklettiği düşünceler özetle şöyledir: "De ki..." ile başlaması öncesinde gelen bir soruya/talebe cevap olduğunu gösteriyor. Sorunun ne olduğu da bilinmediği için bu ifadenin hangi sorunun cevabı olabileceğine dair yorumlar mevcuttur. Bir başka ihtimalin de "de ki..." ile başlayan cümlelerin ibtida cümlesi olarak alınmasıdır. Bu durum da yorum şöyle olmaktadır: "Ben size kesin bir şekilde Allah'ın hazineleri yanımda, ben kesinlikle gaybı biliyorum, ben bir melekim desem bu bana olan itiaatinizi artırır", fakat ben, "kendisine vahyolunan ve vahyolunduğu şeye tabii olan sizin gibi bir beşerim, bilesiniz ki ben sözümde sadıkım" diyorum.²⁸ Bu örnek de İbtidâ'nın bir kıraat ilmi unsuru olmasından ziyade cümle-i isti'nafiyye olarak alınmasıyla ilgilidir.

Mâturîdî'nin Tevilât'ında vakıf ve ibtida ile ilgili ilginç örneklerden birisi de En'am 6/151. Ayetle alakalı değerlendirmesinde görülür. İmam Mâturîdî, bu ayette vakıf yerlerine göre iki anlamın çıkabileceğini söyler. Birincisi: قل تعالوا أتل ما حرم ربكم عليكم

²⁵ Ebubekir ibnû'l-Enbârî, *Îzâhu'l-Vakıf ve'l- İbtidâ* (Dimeşk Beyrut: Matbûat-ı Mecme'i'l-Lügati'l-Arabiyyeti, 1971), 1: 119-148.

²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât-i Ehli's-Sünne*, II: 465.

²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât-i Ehli's-Sünne*, 8:506.

²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât-i Ehli's-Sünne*, 4: 88-89.

MÂTURÎDÎ'YE NİSBET EDİLEN “FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHİ” İSİMLİ RİSALEYE DAİR

“aleyküm” de vakıf yapıp أَلَا “ellâ” ile başladığımızda أَتَى مَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا أَلَا ifadeyi sanki أَتَى مَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ile alakalı hale geldiğini söyler. Bunu şöyle açıklar: Onlar rabbimiz bize hangi şeyi haram kıldı diye sorarlar? Rab da onlara أَتَى مَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا (hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarını) cevabını verir. İkincisi: cümledeki لَا ‘harfini çıkararak vaslederek okumak. Çünkü cümlede لَا ‘nın atılması manaya zarar vermez o zaman anlam şöyle olur “حرم ربكم عليكم أن تشاركوا به شيئاً” Rabbiniz kendisine ortak koşmanızı yasakladı”²⁹ Maturîdî, anlam merkezli bu açıklamalarında risalesinde beyan ettiği kabih vakıftan hiç bahsetmemiştir. Onun açıklamaları kıraat farklılıklarının anlama tesiri üzerinedir. Onun kıraatla ilgili görüşlerine yer veren araştırmalarda da bu hakikat ifade edilmektedir.³⁰

b- Risalenin üslûbuna Mâturîdî'ye ait hiçbir eserde karşılaşma ihtimali yoktur. Risalede özellikle vurgulanan kelime “taammüden/amden” kelimesidir. Bu kasıt/niyetle şurada şöyle vakfetse ve kasten şu ifade/kelime/edatla başlasa kafir olur ya da gaflet ile başlasa namaz bozulur- “Lev vakafe alâ,..ve ibtidâu bi... âmiden kefera ev sâhiyen tufsidu's-salâte”³¹ şeklindedir. Mâturîdî'nin vakıf ve ibtida dediği yerlerin ise vakf-ı kabih doğuracak yerler olmadığı net bir şekilde söylenebilir. Delil olarak açıkladığımız örnekler gösterilebilir.

c- “Lev vakafe alâ,..ve ibtidâu bi... âmiden kefera ev sâhiyen tufsidu's-salâte” şeklindeki üslûbu kullanan kıraat aliminin olmaması.

Vakf ve ibtida'nın kasten yanlış uygulanmasının hükmüyle ilgili olarak bazı kıraat kitaplarında açıklamalar bulunmaktadır. Maturîdî'den yaklaşık iki asır sonra yaşamış ve vefat etmiş olan kıraat alimlerinden Tayfur es-Secâvendî (ö.560), sonrasında İbn Cezerî (ö.833) ve onun şarihi Nüveyrî (ö.857) örnek verilebilir. Bu üç örneği bir konuda buluşturan vakf-ı kabihin hükmüyle ilgili İbn Cezerî'ye ait görüş üzerinden diğer alimlerin de açıklamalarını görebileceğiz. Şöyleki, Tecvid'in hükmü konusunda Tayyibetü'n-Neşr'in müellifi İbnü'l-Cezerî: Kur'an'da üzerinde durulması vacip olan hiçbir vakıf olmadığı gibi, kasdî bir sebep olmadıkça üzerinde durulması haram olan bir vakıf da yoktur.³² şeklinde görüş belirtir, Nüveyrî de Şerh-i Tayyibetü'n-Neşr isimli eserinde Maide 73. Ayeti örnek vererek, vakıf ve ibtida konusunun haram oluşturabilecek durumunu açıklar.

En-Nüveyrî, İbn Cezerî'nin görüşü çerçevesinde Maide 5/73 örneğinde açıklamasını şöyle yapar: “Bir kimse şayet قَالَ اللهُ تَاللهِ ثَلَاثَةٌ da vakfedip ayetin devamı olan ثَلَاثَةٌ şeklinde ibtida ederek okumaya başlasa ve zahirine inansa bu vakıf inanç sebebiyle haram olur.”³³O, bu görüşü daha önceki alimlerden Secavendî'nin görüşüyle teyid eder, Secavendî'nin bu tür bir vakfı, lâzım olarak nitelediğini, başkalarının da bu vakfa vacip de-

²⁹ Maturîdî, *Te'vilât-i Ehli's-Sünne*, 4:310.

³⁰ Bkz., Nesrişah Saylan, “Mâturîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an Adlı Eserinde Kıraatlara Yaklaşımının İncelenmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* LV/3 (2019): 863-891., Aitmyrza Satybaldiev, “Mâturîdî'nin İbn Mes'ûd Kıraatine Yaklaşımı”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2020): 103-122.

³¹ el-Maturîdî, *Hazihî Risâletü Ebû Mansur Maturîdî fî mâ lâ Yecûzu'l-Vakfu ve fî mâ Lev Teammede el-Vakfe aleyhî Kefera*, 76a.

³² Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 3. Bs (İstanbul: İFAV, 2016), 299.

³³ Muhammed abu'l-Kasım en-Nüveyrî, *Şerh-i Tayyibetü'n-Neşr*, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1: 267.

diklerini nakleder. Yine Secâvendî'nin bu gibi yerlerde vakıf yapma anlamındaki lâm elif (ل) harfini çokça kullandığını, bazılarının da bu vakfı yapmanın ve sonrasında ibtida etmenin, üzerinde vakfetmenin haram olduğu kabih vakıf gibi algıladıklarını söyler. Fakat iş öyle değildir. Aksine orada vakfetmek vakf-ı hasen olduğu için hasendir, güzeldir. Sonrasında ibtida etmek ise ibtidâ-i hasen değildir. Fakat Secâvendî'nin tabiileri ıztırrar içinde (zorunlu halde) kaldıklarında caiz olan hasen vakfı terkedip memnû olan kabih vakfa itimad eder olduklarını söyler. Netice itibarıyla En-Nüveyrî, doğru olanın Secavendi ve İbnü'l-Cezerî'nin de paylaştığı ilk görüştür der. Bu görüş maksud manayı açıklamak için vakfedilmesinin mübahlığını teyid eder. Aksi durumda yani iki taraf vasledilerek okunsa bu durumda maksud olmayan manayı vehmettirir diyerek açıklamasını tamamlar.³⁴ Görüldüğü gibi tecvidle ilgili durum inanç meselesi haline dönüştüğünde haram olması gündeme getirilmiştir. Bu durum bu haliyle sadece tecvid meselesine indirgenmemelidir. Çünkü dinin her bir cüzüne taallük eden meselelerde de kasıt amellere tesir eder. İbn Cezerî'nin açıklamasından anlaşılan şey de kastın haramlığı doğuracağıdır. Yine de bu haramlığın küfürle bir tutulduğuna dair bir açıklama görülmektedir.

Yine kastın olmadığı durumlarda vakf-ı kabih yapılmasının haram olarak değerlendirilmeyeceğini İbn Enbârî (ö. 328/940) dile getirir. Al-i İmran 3/181. Ayetteki : لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا günah işlemeyeceğini, çünkü niyeti söyleyenden hikaye etmek olduğu ve kendisinin ona inanmadığını bu durumda o şahsın küfrüne hükmedilemeyeceğini belirtir.³⁵ İbn Enbârî'nin İzâhu'l-Vakıf ve'l- İbtidâ isimli müstakil bir eseri de mevcuttur. Bu eserde Kur'an'da geçen vakıf türlerinin tamamı sure sure açıklanır. Söz konusu eserde yer alan örneklerin hiçbirinde "kefera/kafir olur" ifadesi geçmez. Yine hiçbir örnekle risalede verilen örnekler uyusmaz.³⁶ Maturidî'ye nisbet edilen risale ona nisbet edilseydi makul karşılanabilirdi. Çünkü kıraat bilgisiyle temayüz etmiş, bu eseriyle de "İmam" ünvanını almıştır. Burada şöyle bir soru akla gelebilir. İbnü'l-Enbârî'nin yaşadığı yer olan Bağdat civarındaki el-Enbâr ile Maturidî'nin beldesi Özbekistan'ın Maturid kasabası arasında önemli bir mesafe varken, el-Enbârî kıraat alanında kendisini isbat etmişken, bu risale neden ona değil de Maturidî'ye nisbet edilmiştir. Üstelik Maturidî o dönemlerde çeşitli sebeplerle ihmal edilmiş, eserleri ve düşünceleri henüz meşhur olmamıştı. (Bunda ilim merkezleri olan Bağdat ve çevresinden uzak kalışı, Moğol istilaları sebebiyle eserlerinin korunamamış olması, Ebu Hanife'nin görüşlerini gölgelemesinin istenmemesi, düşüncelerinin itizali duruşa yakın görülmesi vb. sebepler³⁷ söylenebilir.) Bu durumda risalenin İmam Maturidî'ye nisbet edilmesinin onun meşhur olmasından sonra olduğunu düşünmek daha isabetli olabilir. Risalenin nüshalarından en sağlamlarından sayılabilecek nüshanın hicrî 10. asır müstensihi Abdülmecid el-Amâsî'ye (ö.964/1556) ait olması da düşündürücüdür. Diğer nüshalarda herhangi bir tarihe rastgelme ihtimali de yoktur.

İbnü'l-Enbârî'den başka vakıf ve ibtida konusuna eğilmiş, bu alanda eser vermiş olanlar da vardır. Ebû Ca'fer en-Nehhâs, Ebû Amr ed-Dânî ve sonraki asırlarda (h.VI.

³⁴ en-Nüveyrî, *Şerh-i Tayyibeti'n-Neşr*, 1: 267.

³⁵ Ahmed el-Uşmûnî, *Menaru'l-Hedy fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 1: 13.

³⁶ Bkz. İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-Vakıf ve'l- İbtidâ*, 1: 119-148.

³⁷ Şükrü Özen, "Maturidî" (Ankara: DİA, 2003).

MÂTURÎDÎ'YE NİSBET EDİLEN “FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHİ” İSİMLİ RİSALEYE DAİR

asır) yaşayan Tayfur es-Secâvendî (ö. 560/1165) bunlardandır. Secâvendî, Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ' isimli eseriyle alandaki ihtisasını ispatlamıştır. Fakat vakıf ve ibtida ile ilgili kullandığı kavramlar açısından ed-Dani, Secavendî ve ibnü'l-Enbârî arasında nüanslar vardır. Bu nüanslar ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Mesela ibnü'l-Enbârî vakıf yerleri için tâm, hasen, kabih; Ebû Amr ed-Dânî tâm muhtâr, kâfin câiz, sâlih (hasen) mefhum, kabih metruk gibi terimler kullanırken Secâvendî lâzım (م), mutlak (ط), câiz (ج), mücevvez li-vechin (ج), murahhas li-zarûretin (ص) terimlerini belirlemiş, vakfın câiz olmadığı yerlere de lâmelif (ن) koymuştur.³⁸Bu durumda vakf-ı kabih ifadesini kullanması sebebiyle ibnü'l-Enbârî risalenin üslubuna en yakın alim olurken, daha önce zikrettiğimiz üzere İzâhu'l-Vakıf ve'l- İbtidâ isimli eserinde hiçbir şekilde benzer açıklamalar yer almadığı da gözden kaçırılmamalıdır.

d- Risale nüshalarının isimlendirilmesi

Risalenin tesbitimize göre 16 yurt içinde, 8 yurt dışında olmak üzere 24 farklı nüshası bulunmaktadır. 24 nüshada 11 farklı başlık kullanılmıştır. Yaygın olan başlıklar şu şekildedir:

Risâle fi mâ lâ yecûzü'l-vakfü aleyhi,

Risaletü'l-vakf,

Evkâfu'l-küfr,

Risâle fi hakk-ı küfr-i men taammede'l-vakf.

Risale başlıklarındaki bu farklılık, kanaatimize göre müellifi tarafından tayin edilen bir başlığın konulmadığı durumlarda insiyatifin mahtutata katologlayan şahısların iradelerine terk edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Meselâ diyanet İşleri Başkanlığının yazma eser koleksiyonunda “risâle fi mâ lâ yecûzü'l-vakfü aleyhi” başlıklı dört adet yazma bulunmaktadır. Bu yazmaların ikisinde (Diyanet İşleri Başkanlığı ktp. nr.0026-06-XIX, vr. 84b; nr.004773-VII, vr.190b-191a) “bilki Kur'an'da 17 yer var ki buralarda vakıf caiz değildir kasten vakfedilirse kafir olur.” ifadesiyle başlar. Diğer ikisinde de (nr.005911-III, vr.76a-79b; nr.004889-II, vr.258b-a) İmam Ebû Mansur Maturîdî'nin bu risalesi vakfın caiz olmadığı ve şayet kasten vakfederse kafir olacağı hakkındadır.) şeklinde başlar ve fakat dördünün başlığı da “Risâle fi mâ lâ yecûzü'l-vakfü aleyhi” şeklindedir. Aynı zamanda bu iki farklı risale gurubunun içeriği de kısmen farklılaşmaktadır. Buna ilaveten risale nüshalarda elli iki yerde vakfetmek caiz değil denilmekte ancak bu yerler sayıldığında elli iki adet olmadığı görülmektedir. Risalede imamette bulunacakların denilerek, en azından imamete ehliyeti bulunan kişilerin kastedildiğini düşündürmekte, bunların kasten belirtilen hataları yapmaları ve küfre düşebileceklerinin hatırlatılması da mantık hatası oluşturmaktadır. Bu çelişkiler de risalenin kıymetinin bir mezhep imamının kaleminden çıkmayacak kadar değersizleşmesine sebep olmaktadır.

Sonuç

³⁸ Tayyar Altıkulaç, “Muhammed Bin Tayfûr es-Secâvendî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkez, 2009).

Gerek başlıkların ihtilafı, gerek müellifin açık bir şekilde Hutbetü'l-Kitap kısmında risaleyi niçin, hangi sebeple yazdığını ifade etmemesi ve "ketebe-ferağ kaydı"nın bulunmaması, gerekse de müstensihlerin isim vermekten ve tarih atmaktan çekinmeleri, bunlara ilaveten üslup ve muhteva yönünden Maturidî'nin eserlerinden ayrışması, önemli tabakat kitaplarının bu risaleyi onun eserleri arasında zikretmemesi, risale muhtevası için zikredilen şeyle muhtevasının örtüşmemesi, aynı dönemde yaşamış kıraat alimlerine nisbet edilmesi daha makul ve mümkünken sonrasında eserleri ve düşünceleriyle tanınmış meşhur olmuş İmam Mâtürîdî'ye nisbet edilmesi risalenin aidiyeti konusunda zihinlerdeki şüpheleri kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Tecvid ihlallerinin kişiyi harama ve küfre düşürmesi meselesi kasten olmadıkça Kıraat imamları katında reddedilmiş bir meseledir. Bu daha ziyade tergıp ve terhip zaviyesinden değerlendirilmiştir. Onlar vakıf problemlerini bu risalenin üslûbuyla dile getirmemişlerdir. Tüm Bu sebeplerle Taşkent Kütüphanesindeki nüshalar üzerindeki çalışmaları neticesinde bu risalenin Maturidî'nin şöhretinden istifade etmek üzere kurgulanmış sahte anlamına gelen "pseudo" risale olduğunu söyleyen Şovosil YUNUSOVİÇ'e katılmamak elde değildir.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar. "Muhammed Bin Tayfûr es-Secâvendî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkez, 2009.

Enbârî, Ebubekir ibnü'l-. *İzâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. 2 Cilt. Dimeşk Beyrut: Matbûat-ı Mecmei'l-Lügati'l-Arabiyyeti, 1971.

Maturîdî. *Te'vilât-i Ehli's-Sünne*. Thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Maturîdî, Ebu Mansur el-. *Hazihî Risâletü Ebû Mansur Maturîdî fi mâ lâ Yecûzu'l-Vakfu ve fi mâ Lev Teammede el-Vakfe aleyhî Kefera*. 005911-III: 7.

Maturîdî, Ebû Mansûr el-. *Risâletün fi mâ lâ yecûzu'l-vakfü aleyhi*. 005911-III.

Nüveyrî, Muhammed ebu'l-Kasim en-. *Şerh-i Tayyibeti'n-Neşr*. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Özen, Şükrü. "Maturîdî". 28: 146-151. Ankara: DİA, 2003.

Satybaldiev, Aitmyrza. "Mâtürîdî'nin İbn Mes'ûd Kırâatine Yaklaşımı". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 14 (2020): 103-122.

Saylan, Nesrişah. "Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân Adlı Eserinde Kıraatlara Yaklaşımının İncelenmesi". *Diyanet İlmî Dergi* LV/3 (2019): 863-891.

Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatı'nda Vakf ve İbtidâ*. 3.baskı., 1 Cilt. İstanbul: İFAV, 2014.

Uşmûnî, Ahmed el-. *Menaru'l-Hedy fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Yüksel, Ali Osman. *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*. 3. Bs, 1 Cilt. İstanbul: İFAV, 2016.

Öz

MÂTURÎDÎ'YE NİSBET EDİLEN "FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHİ" İSİMLİ RİSALEYE DAİR

Ebû Mansur el-Mâturîdî (h.333)'ye nisbet edilen risalede, Kur'an'ı tilavet ederken özellikle imamet vazifesini icra eden kimseler tarafından bilinmesi gerekli olan elli iki adet *vakfı ve ibtidâsı uygun olmayan yerden* bahsedilir. Buralarda sehven durulması halinde namazın bozulacağı, kasten yapılması halinde de inkara düşüleceği önemle vurgulanır.

Konuyla ilgili risalesinden yalnızca Fuad Sezgin bahseder. İsmi, ilk satırlarından çıkarıldığı şekliyle "*Risale fi mâ lâ yecûzu'l-vakfu aleyhi*" şeklinde olan risalenin 24 yazma nüshası vardır. Ancak bu çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesindeki yazma nüshalar dikkate alınarak yürütülmüştür.

Bir kıraat âlimi olmamasına rağmen bu kadar hassas bir konuda keskin bir hüküm vermesinin gerekçesini sorgulamak için onun Te'vîlat isimli eserine döndüğümüzde ise Kur'an tilavetinde anlama arız olan veya başka anlam alanlarına imkân veren kıraat veya tilavet türlerine yer verdiğini gördük. Fakat bu türlerin ifade ettiği anlamın kişinin küfrüne sebebiyet verebileceğine dair bir açıklama ile karşılaşmadık. Bu durum risalenin on ait olup olmaması konusundaki kuşklarımızı artırmıştır.

Netice itibarıyla bu çalışma ile, İmam Maturidî'ye nisbet edilen ve yazma eser durumunda olan bir risaleyi tanıtmak ve risalenin muhteva ve üslubu açısından ona aidiyetini sorgulamak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İmam Maturîdî, Vakıf ve İbtida, Kabih Vakıf, İnkâr, İfsad, Aidiyet

REGARDING THE TREATISE TITLED ATTACHED TO AL-MATURIDI 'FÎ MA LA YAJUZ AL-WAQF ALAIH'

In the treatise attributed to the Abu Mansur al-Maturidi (d.333 AH) is speaked of 52 spots unsuitable for *waqf* (pause) or *ibtida* (resumption), of which every reader of the Qur'an , particularly those leading the prayer (*salaat*) should be aware when reciting. He urges upon a very important point that while praying, anyone unintentionally paused reading in one of these spots the prayer (*salaat*) is broken and when an intentional pause in such a spot is the case the person is considered to have abandoned the religion of Islam.

Fuad Sezgin is the only one to mention Maturidi's treatise on this subject. There are twenty-four manuscripts known for this treatise titled '*Risala fi Ma La Yajuz al-Waqf Alaih*', but in the present study is conducted through an examination of the manuscripts found in library of the presidency of religious affairs.

When we have looked through *Tawilat al-Qur'an*, another work of Maturidi, in order to question why Maturidi forms a sharp judgment in such a sensitive issue despite the fact that he is a scholar of *qiraat* (the recitation of the Qur'an) we have seen that he also includes kinds of recitation (*qiraat*) which may be understood differently along with the others. However we have been unable to find any explanation that the meaning of these types of recitation may lead the reader to the disbelief (*kufır*). This situation increased our doubts about whether the epistle belongs to ten or not.

This paper aims to introduce a treatise in manuscripts which is attributed to al-Maturidi and indicate his precision with regard to the recitation of the Qur'an by means

Tuğrul TEZCAN

of the treatise and to question its belonging to the treatise in terms of its content and style.

Keywords: Maturidi, *Vaqf* (Pause) and *Ibtida* (Resumption), Unseemly *Waqf*, Denial (of Islam), Breaking (Ifsad), Belonging